

Stanisław Siek

Zastosowanie metod projekcyjnych do psychologicznej analizy wytworu działalności twórczej pisarza

Studia Philosophiae Christianae 4/1, 81-95

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW SIEK

ZASTOSOWANIE METOD PROJEKCYJNYCH DO PSYCHOLOGICZNEJ ANALIZY WYTWORU DZIAŁALNOŚCI TWÓRCZEJ PISARZA

I. Charakterystyka metod projekcyjnych. II. Metody projekcyjne w badaniu związków między osobowością twórcy a wytworem jego działalności twórczej

Celem tego artykułu jest omówienie niektórych metod projekcyjnych i kilku prac posługujących się tymi technikami diagnostycznymi. Rozwój współczesnych środków diagnostyki osobowości obejmuje także rozwój technik projekcyjnych. Mają one powszechne zastosowanie we współczesnej psychologii osobowości i psychologii klinicznej. Warto więc zwrócić uwagę na zastosowanie tych metod w dziedzinie psychologii twórczości, a zwłaszcza w badaniu związków między osobowością twórcy a jego dziełem.

I. Charakterystyka metod projekcyjnych

Metody projekcyjne albo jak piszą niektórzy techniki lub testy projekcyjne są grupą środków diagnostycznych, które polegają na obserwacji zachowania człowieka lub na analizie jego wypowiedzi, sądów, wytworów wyobraźni podczas działania bodźców wieloznacznych, lub w sytuacjach, które są bliżej nieokreślone, wieloznaczne nie determinują do określonego typu reakcji i pozwalają się dowolnie „interpretować”. Nazwę metod projekcyjnych wprowadził po raz pierwszy w roku 1939 Frank (12). Istnieje kilkanaście różnych technik projekcyjnych, które

eksponują przed badanym różne typy bodźców wywołujących różne typy „odpowiedzi”. Istnieje także wiele podziałów tych reakcji i czynności. Mówi się o reakcjach dowolnych, pośrednich, o czynnościach konstrukcji, uzupełniania, wyboru, porządkowania, ekspresji (Horrocks, 13, 610—611).

Większość metod projekcyjnych zawiera bodźce, które pozwalają się ujawniać prawie wszystkim elementom struktury i mechanizmom osobowości: potrzebom psychicznym, uczuciom, postawom, mechanizmom obronnym, urazom, kompleksom. Techniki projekcyjne dostarczają okazji do ujawniania się tendencji psychicznych poddanych nadmiernej kontroli, tkwiących w podświadomości, poddanych tłumieniu, budzących wstyd, lęk, dezaprobatę.

Podstaw teoretycznych metod projekcyjnych można doszukiwać się w dwóch „szkołach” psychologii — w psychologii całości i w psychoanalizie. Twórcy metod projekcyjnych przyjmują stwierdzenia „holistyczne”, według których organizm „osobowość” reaguje „całościowo” na działające bodźce. Jeżeli odpowiedź na bodziec jest zdeterminowana całą osobowością, to analiza tej odpowiedzi dostarcza informacji o osobowości. Jeżeli percepcja jest wyrazem całej osobowości, to analiza wyników percepcji (najczęstszy proces interpretacji wyników projekcji) dostarcza informacji o osobowości.

Na percepcję człowieka wpływają jego aktualne stany, np. głód, zmęczenie, lęk oraz względnie trwałe cechy osobowości — postawy, skale wartości, społeczne zakazy (Nunally, 21, 338). Zasadniczą podstawą teorii i praktyki metod projekcyjnych jest odkryty przez Freuda i badany ciągle mechanizm obronny projekcji.

Mechanizm obronny określa Blum za Sullivanem jako względnie trwałą konfigurację energii, która ujawnia się w charakterystycznych procesach w stosunkach międzyludzkich (Blum, 6, 46). Projekcja jest mechanizmem, który sprawia, że w sposób nieświadomy rzutujemy własne myśli, uczucia, pragnienia, impulsy na zewnątrz, że przypisujemy własne „treści” innym ludziom, lub dostrzegamy w wieloznacznych sytuacjach to, co chcemy

od siebie „odrzucić”. Rzutuje się na wieloznaczne sytuacje treści, które nie zgadzają się z obrazem i ideałem siebie, budzą dezaprobatę własną lub otoczenia, wydają się groźne, nie do przyjęcia. Rzutowanie to rozładowuje częściowo stłumione potrzeby, wyparte pragnienia, omija kontrolę jaźni, umożliwia ujawnienie się nieaprobowanych, świadomie „niechcianych” impulsów (Nunally, 21, 339). Mechanizm projekcji zaczyna działać w pierwszym roku życia dziecka. Jest nieświadomą obroną „obrazu siebie”, z którego odrzuca się, usuwa się impulsy, np. wrogości, impulsy „nie do przyjęcia”, budzące przykrość, lęk i przypisuje je zewnętrznemu światu. Istnienie mechanizmu projekcji potwierdzają procesy zachodzące w osobowości chorych psychicznie, np. w schizofrenii paranoidalnej; psychoanalitycy dopatrują się tego mechanizmu w genezie animistycznych mitologii. Blum cytuje prace ściśle eksperymentalne, które również potwierdzają działanie tego mechanizmu, zwłaszcza jego wpływ na percepcję u różnych grup badanych (Blum, 6, 57).

Uzasadnieniem dla praktycznego stosowania technik projekcyjnych jest metodologiczne założenie, stwierdzające, że człowieka poznaje się po jego wytworach. Wyniki badań eksperymentalnych wskazują również, że potrzeby psychiczne uczucia wywierają wpływ na kierunek uwagi i percepcję bodźców (Murray, 20, 65—66).

Jak już wspomniano istnieje kilkanaście różnych technik projekcyjnych eksponujących przed badanym różne bodźce wywołujące rozmaite typy „odpowiedzi”. I tak bodźcem jest szereg tablic z namalowanymi czarno-białymi i kolorowymi plamami (test Rorschacha), na które badany patrzy i mówi „co widzi”. W teście T. A. T. bodźcem jest kilkanaście tablic przedstawiających różnorodne, wieloznaczne sytuacje, na temat których trzeba ułożyć opowiadania. W teście Szondi bodźcem jest kilkadziesiąt fotografii twarzy ludzkich, z których trzeba wybrać „sympatyczne” i „niesympatyczne”. W teście Curtisa bodźcem jest kilkadziesiąt zdań zaczętych, które badany ma dokończyć. W teście Lüschera bodźcem jest szereg barw, z których trzeba wybrać „najładniejsze” i „najbrzydsze”. W teście Rosenzweiga trzeba dać

odpowiedź na 24 narysowane sytuacje frustracyjne — co badany powiedziałby w takiej sytuacji. W Sceno-Teście Staabs bodźcem dla wyzwolenia projekcji jest wybór i tworzenie rozmaitych sytuacji z różnych figurek ludzkich i zwierzęcych. Każda z tych technik projekcyjnych ma swoje „klucze” do „przekładania” odpowiedzi badanego na język cech i reakcji osobowości. Klucze te opracowuje się drogą eksperymentalną przez wielokrotne obserwacje, w których do określonych typów bodźców, u ludzi z określonymi cechami psychicznymi są „przywiązane” określonego typu „odpowiedzi”. Prawie wszystkie klucze wymienionych tu testów projekcyjnych można by w mniejszym lub większym zakresie zastosować do psychologicznej analizy utworu literackiego. Jednak najwięcej informacji zarówno ze względu na charakter i zakres „odpowiedzi” można uzyskać przy stosowaniu dla celów analizy testów T.A.T., Rorschacha i Wartegga.

Opracowany w roku 1938 przez Murray'a (19) „test apercepcji tematycznej”, w skrócie T.A.T., zawiera 29 czarno-białych obrazków i jedną pustą białą kartę, o wymiarach 18 × 24 cm. Obrazki przedstawiają ludzi, przedmioty w sytuacjach, które są niejasne, bliżej nieokreślone, które można rozmaicie „interpretować”. Badany jest proszony o ułożenie czegoś w rodzaju opowiadania na temat każdego z oglądanych obrazków. Prosi się o wskazanie kim są postacie na obrazku, co myślą, czują, pragną. W jakiej są sytuacji, co tę sytuację mogło poprzedzić i co może dalej nastąpić. Interpretacja polega na odpowiedzi z kim badany się utożsamia, która z postaci jest głównym bohaterem. Jakie reakcje i cechy osobowości ujawniają postacie w opowiadaniu. Czy są agresywne, dominujące, aktywne, czy doznają lęku, niepokoju, rozczarowania. Jak spostrzegają świat i otoczenie — jako groźne, nieżyczliwe, ograniczające pragnienia, czy jako życzliwe, realizujące życzenia i zamiary. Jakie naciski działają na bohaterów, np. czy się śpieszą, przeżywają niebezpieczeństwo, są za coś odpowiedzialni, do czegoś zmierzają. W oparciu o mechanizm projekcji dopatrujemy się w życiu psychicznym postaci opowiadań, cech osobowości badanego. Po analizie wszystkich opowiadań ustala się najczęściej występujące tematy, reakcje, naciski

i zestawia informacje o osobowości badanego. Np. dużo postaci przeżywających lęk, niepokój, jako zmniejszone poczucie bezpieczeństwa, bicie, łajanie, zabijanie, jako potrzebę agresywności, zrywanie znajomości, izolacja, samotnictwo, jako potrzebę izolacji, wzmożoną aprobatę siebie, miłość do siebie, litowanie się nad sobą jako przejaw postawy narcystycznej (Murray, 19).

Test Rorschacha, zwany niekiedy testem plam atramentowych (pierwsze wersje tego testu) został opracowany przez niemieckiego psychiatrę Rorschacha w roku 1920. Była to obok „testu skojarzeń” Junga jedna z pierwszych technik projekcyjnych. Test ten składa się z 10 tablic o wymiarze 17×24 cm. 5 tablic przedstawia bliżej nieokreślone plamy czarno-białe. Pierwsze tablice powstały przez złożenie na pół kartki, na której rozlano kroplę atramentu, powstała stąd symetryczna wielokształtna plama. 5 dalszych tablic przedstawia plamy czarno-szaro-kolorowe. Badanego prosi się o patrzenie na tablicę i wypowiedanie tego, co na niej „widzi”, mówienie do czego to może być podobne. Tablicę ogląda się w 4 pozycjach. Po zakończeniu ekspozycji (na każdą tablicę podobnie jak w teście T.A.T. 5 minut) otrzymuje się szereg odpowiedzi, które przykładowo mogą przedstawić następujące obrazy: skóra zwierzęcia, lecący motyl, dwie postacie ludzkie, bawiące się niedźwiedzie, szkielet człowieka, preparat pod mikroskopem, dwa bawiące się psy, postać ducha, mnicha, wybuch wulkanu, mapa, eksplozja, części ludzkiego ciała, ptak itp. Wypowiedzi te ocenia się pod względem „formalnym” i pod względem treści. Ujęcie formalne ocenia przez co obraz jest „determinowany” — przez barwę, ruch, kształt. Czy istnieje podobieństwo między plamą-bodźcem a wyobrażeniem? Jaka jest liczba odpowiedzi jako reakcji na całość tablicy, a jaka na jej fragmenty? Odpowiedzi determinowane przez barwę świadczą o impulsywności. Duży procent odpowiedzi „podobnych” do eksponowanych obrazów świadczy o sile Ego, o wewnętrznej kontroli, poczuciu realizmu. Odpowiedzi determinowane przez całą plamę świadczą o zdolnościach organizacyjnych, dostrzeganiu odległych związków.

Według Bohma, autora jednego z najlepszych podręczników

do interpretacji testu Rorschacha, treść odpowiedzi dostarcza informacji o „horyzoncie umysłowym”, zainteresowaniach, emocjach i postawach. Duża liczba odpowiedzi, w których występują postacie ludzkie świadczy o zainteresowaniu ludźmi i życzliwej postawie. Obrazy, w których występują liczne treści anatomiczne mogą wskazywać na rzeczywistą lub urojoną kompensację „braku inteligencji”, na skłonności hipochondryczne (Bohm, 5, 54—55). Pieczary, jaskinie, eksplozje, ogień wskazują na bierność, agresywność, potrzebę opieki, oparcia (Bohm, 56).

Inny interpretator testu Rorschacha ocenia obrazy roślin jako objaw dewitalizacji, u osób dorosłych regresji (Anzieu, 1, 55 i 60).

Test Wartegga (pierwotna wersja została opracowana w roku 1939) zawiera arkusz papieru, na którym znajduje się 8 białych pól obwiedzionych czarną ramką, o wymiarach 2×2 cm. Każde pole ma jakiś zaczątek rysunku — kropkę, linię lub zespół kropek i linii. Badanego prosi się o narysowanie w każdym kwadracie tego co sprawia mu największą przyjemność, co przychodzi mu aktualnie na myśl, z tym, że powinien wykorzystać w tym co będzie rysował, zaczątek rysunku w kwadracie. Upewnia się badanego, że wartość artystyczna rysunku nie jest brana pod uwagę. Rysunki przedstawiają figury geometryczne, przedmioty, ludzi, zwierzęta, krajobrazy, przyrodę, broń, domy, rośliny, części ciała, książki, znaki, liczby, słowem to, co badany może narysować.

Interpretacja formalna rysunków polega na ocenie ich kreski, wykorzystania przestrzeni, sposobów rozwinięcia. Interpretacja treści polega na tłumaczeniu treści rysunków według specjalnych, uzyskanych na drodze eksperymentalnej tablic, przyporządkowujących określone rysunki określonym cechom i reakcjom osobowości. Analiza treści dostarcza informacji o uczuciach, postawach, zainteresowaniach, potrzebach psychicznych, stanach konfliktowych, uzdolnieniach. Tak na przykład oko, twarz, tunel, piwnice, jamy wskazują na niepokój, lęk, strach osoby badanej. Rysunki owoców, kwiatów, jedzenia, napojów wskazują na wrażliwość zmysłową. Węże, owady wskazują na lęki, tłumienie, wewnętrzne walki ze zmysłowymi popędami. Broń, zbroje,

walki są wyrazem agresywności, buntu, oporu. Podobnie kości, czaszki, ogień. Potrzeba prestiżu, próżność, ambicje znajdują swój wyraz symboliczny w rysunkach pieniędzy, odznaczeń, cyfr, zamków. Zwierzęta dzikie, agresywne mogą zdradzać agresywne skłonności. Pociągi, pojazdy, pociski — aktywność, energię, potrzebę aktywności (Biedma, D'Alfonso, 4, 61—66).

II. Metody projekcyjne w badaniu związków między osobowością twórcy a wytworem jego działalności twórczej

W procesie badania, oceny, ustalenia uwarunkowań i zależności osobowości wyróżnia się kilka etapów działania. Etap pierwszy jest zbieraniem poszczególnych informacji o osobowości. Etap drugi polega na scaleniu tych informacji w oparciu o jakąś teorię osobowości, model zachowania. Etap trzeci jest próbą poznania wzajemnych związków cech psychicznych, ich genezy, ewolucji, biologicznych lub społecznych uwarunkowań, również w oparciu o jakąś teorię osobowości, model zachowania lub wyniki badań eksperymentalnych. Wyniki badania metodami projekcyjnymi dostarczają informacji o osobowości. W nielicznych wypadkach informacje te są jednocześnie scalane. Dzieje się tak w teście Szondi, częściowo w teście Roschacha, sporadycznie w testach T. A. T. i Wartegga. W praktyce stosowania metod projekcyjnych dzieje się najczęściej tak, że uzyskane informacje porządkuje się według przyjętych przez badającego schematów zachowania. Takim schematem może być np. klasyfikacja zaburzeń zachowania i chorób psychicznych, struktura osobowości opracowana przez psychoanalityków, teorie osobowości behawiorystyczne i elektyczne ujęcia różnych teorii osobowości. Podobnie postępuje się również w przypadku stosowania technik projekcyjnych do analizy wytworu działalności twórczej.

Wytwór działalności twórczej, tak jak większość wytworów działalności człowieka może być źródłem informacji o jego osobowości. Aby jednak móc w sposób metodyczny korzystać z tego

źródła, trzeba przyjąć kilka założeń. I tak w oparciu o teorie holistyczne można założyć, że wytwór działalności twórczej jest wyrazem całej osobowości i o całej osobowości informacji dostarcza.

Inne założenie przyjmuje, że informacji o człowieku dostarczają jego wytwory (człowieka poznaje się po tym, co on robi). Prawie powszechnie przyjmowane jest dzisiaj założenie, że działalność twórcza artysty jest formą projekcji jego osobowości i wytwór tej projekcji dostarcza informacji o osobowości. Podobny sposób podejścia do analizy wytworów działalności człowieka obserwuje się we współczesnej psychologii eksperymentalnej i klinicznej. Znalazło to swój wyraz w badaniu, np. rysunków dzieci (Mielczarska, 18), twórczości, a zwłaszcza malarstwa psychicznie chorych (Jakab, 14).

Okazuje się, że określony typ osobowości, określony rodzaj choroby psychicznej „produkuje” określonej jakości wytwory działalności twórczej. Trwające od kilkudziesięciu lat analizy malarstwa i rysunku ludzi psychicznie chorych wskazują, że na przykład obrazy schizofreników cechuje kondensacja, zagęszczenie elementów, symbolika, stereotypia, nadmierne opracowanie niektórych szczegółów, chaotyczna kompozycja i dobór nieodpowiednich farb. Zdaniem węgierskiej autorki badań nad rysunkami i malarstwem psychicznie chorych Ireny Jakab, charakterystyczne dla treści tych obrazów jest brak ruchu. Sceny z akcją należą do rzadkości. Częste są autoportrety, w których znajdują wyraz urojenia wielkościowe chorych. Malują oni siebie jako generałów, aktorów filmowych, królów (Jakab, 14). Według badań dwóch współczesnych autorów amerykańskich, opowiadania w teście T. A. T. uzyskane przy badaniu chorych schizofreników paronaidalnych zawierają znacznie więcej tematów wyrażających potrzebę potęgi, mocy, siły niż opowiadania innych grup badanych (Wolowitz, Sharkey, 24).

Istnieją dzisiaj setki prac eksperymentalnych, które ustalają związki między zespołami cech osobowości a wytworami wyobraźni. Jako przykład niech posłuży praca Cashden i Welsh, która ustala związki między cechami osobowości a zdolnościami

twórczymi grupy wybitnie twórczo uzdolnionych młodych studentów. Grupa ta odznacza się trwałymi zainteresowaniami działalnością twórczą, impulsywnością, nieufnością w stosunkach z ludźmi, skłonnością do buntu wobec zastanych norm, oryginalnością i niezależnością sądów. Dziewczęta należące do tej grupy posiadają dużą męską komponentę osobowości, silną potrzebę wyczynu i autonomii oraz dużą inteligencję i oryginalny sposób bycia (Cashden, Welsh, 11).

Zdaniem autorów innej pracy jakość stylu myślenia łączy się z określonymi właściwościami psychicznymi. I tak myślenie analityczno-intuicyjne łączy się z cechą „oryginalności”, myślenie ogarniające „szerokie horyzonty” łączy się z cechą „wrażliwości”. Myślenie refleksyjne łączy się z cechą „giętkości” (Jackson, Messick, 15).

Po ustaleniu metodologicznych założeń, na jakich opiera się psychologiczna analiza wytworów działalności twórczej następnym etapem takich badań jest ustalenie „klucza”, który „przekładałby” treść wytworów wyobraźni, zawartych w utworze literackim, na język cech osobowości. Klucz taki stosuje się do „przekładania” zachowania głównego bohatera lub innych postaci utworu literackiego na język cech osobowości autora utworu. Do tego celu nadają się bardzo dobrze reguły interpretacji testu T. A. T. Przy posługiwaniu się tą interpretacją stawiamy pytania kim jest główny bohater, jakie przeżywa uczucia, jakie ujawnia postawy, jakimi motywami kieruje się w działaniu, jaką ma skalę wartości, co kocha, czego się lęka, czego nienawidzi. Przyjmując zasadę projekcji, przypisuje się cechy bohaterów utworów, osobowości autora utworów literackich. Trudność interpretacji polega na tym, że autor tworząc jakąś postać wyposaża ją (nieświadomie lub świadomie, w sposób bezpośredni lub aluzyjny i symboliczny) we własne cechy osobowości i w cechy wzięte z naśladowania innych, w cechy wzięte z ogólnego dorobku kulturalnego ludzkości, dyktowane modą lub prądem literackim. Trudność tę można obejść przez ustalenie tematyki twórczości, która przewija się przez cały dorobek twórczy, czy przez jakąś większą czy bardziej znamiennej jego część. Tematy, które prze-

wijają się przez kilka utworów pisanych w różnych okresach życia są dobrym źródłem informacji o osobowości autora. Do interpretacji tematyki twórczej można zastosować niektóre reguły interpretacji testu Rorschacha (np. te, które dotyczą analizy treści wyobrażeń), reguły testu T. A. T., dotyczące tematyki opowiadań, problemów, reguły interpretacji treści rysunków testu Wartegga i sposoby analizy innych metod projekcyjnych. Obok psychologicznej analizy zachowania bohaterów utworów i tematyki utworów przedmiotem interpretacji w duchu testów projekcyjnych mogą być przenośnie, porównania, ulubione sposoby obrazowania, opis barw i kolorów. Psycholog może tu wykorzystać materiały językoznawców, krytyków literackich i historyków literatury. Tak na przykład w wyobraźni poetyckiej Słowackiego persewerowały obrazy uciętej głowy, trumny, harfy, pioruna oraz intensywne kolory czerwieni, srebra, bieli,¹ a w wyobraźni Wyspiańskiego częste obrazy orła, sokoła, sępa, kruka, wrony, puszczyka, lwa, wilka, rysia, szakala, lisa.² Tematy i obrazy persewerujące w wytworach działalności twórczej pisarza ocenia się podobnie, jak wyniki badania metodami projekcyjnymi. Intensitywne kolory czerwieni obrazów Słowackiego można uznać za projekcje tłumionej impulsywności, a obrazy lwa, rysia, wilka, sępa, orła w twórczości Wyspiańskiego za projekcje agresywności.

Projekcyjne analizy twórczości literackiej uprawiali i uprawiają nadal historycy literatury i krytycy literaccy. Odbywa się to w sposób niemethodyczny, przez proste doszukiwanie się w twórczości przeżyć i cech osobowości pisarza znanych z innych źródeł. Methodyczne badanie działalności twórczej w oparciu o mechanizm projekcji i psychoanalityczną teorię osobowości rozpo-

¹ Skwarczyńska S.: *Ewolucja obrazów u Słowackiego*, 1925, Lwów, Zakł. im. Ossolińskich; Spytkowski J.: *Barwy, kształty i ruch w Królu ducha*, 1936, Kraków, „Kasa Mianowskiego”.

² Balk H.: *Z badań nad wyobraźnią artystyczną Wyspiańskiego*, 1927, Kraków, Zakł. im. Ossolińskich.

częli psychoanalicycy.³ Przedmiotem ich zainteresowań były symboliczne transformacje libido i ujawnione w twórczości elementy struktury i mechanizmy osobowości, takie jak tłumienie, kompensacja, regresja, kompleksy, „charaktery” — oralny, onalny i inne zespoły cech. Przykładem takiego studium psychoanalitycznego jest książka Bychowskiego o Słowackim (7). Bychowski dostrzega w osobowości Słowackiego między innymi introwersję, potrzebę opieki oparcia, wewnętrzne konflikty, kompleks Edypa, liczne objawy działania mechanizmów obronnych.

Nowsze psychologiczne analizy wytworów działalności twórczej pisarza traktują utwory artysty jak materiał projekcyjny uzyskany w badaniach testami projekcyjnymi. Tak na przykład Margoshes i Litt (17) traktują fragment Hamleta jak wyniki badania testem Roschacha. Chodzi tu o monologi Hamleta i dostrzeganie przez niego w chmurach różnych kształtów i postaci. Wyniki tych projekcji interpretują w duchu psychoanalizy, dostrzegając w działaniu Hamleta tłumione agresywne impulsy i kompleks Edypa.

Przykładem innych badań, w których autor opiera się na mechanizmie projekcji (twórczość pisana jest formą projekcji jego osobowości), ale stosuje inną niż psychoanalicycy interpretację informacji są prace Mc Curdy. Autor pracy zatytułowanej „Literatura i osobowość” (9) dokonał analizy 13 utworów D. H. Lawrence’a i ustalił, że istnieje zbieżność i korelacja między przeżyciami, działaniem i związkami postaci utworów literackich, a przeżyciami, działaniem i związkami rodzinnymi autora utworów. W innym wniosku stwierdza, że wczesne oddziaływanie rodziny wywiera swoiste piętno na osobowości autora, znajduje wyraz w działalności twórczej i stanowi ważne jej uwarunkowanie. Mc Curdy ustalił także w pracy o C. H. i E. Bronté (10) że istnieje korelacja między zespołami postaw uczuciowych wyrażonych w utworach tych pisarek a zespołami postaw uczuciowych ich samych. Mc Curdy oparł się w interpretacji informacji na teorii

³ Por. Kleiner J.: Słowacki, Poligrafika, 1947.

osobowości Mc Dougalla, w szczególności na jego teorii hierarchii postaw uczuciowych.

Jeszcze innym przykładem psychologicznej analizy, w którym do interpretacji informacji o osobowości pisarza zastosowano teorię osobowości Murray'a (20) jest praca Mc Albrechta (2). Autor ten poddaje analizie tematykę twórczości Juliana Greena. Twórczość tę traktuje na podobieństwo opowiadań uzyskanych w teście T. A. T. i podaje poszczególne utwory podobnemu opracowaniu. Obraz osobowości Greena uzyskany z takiej analizy jest zbieżny z obrazem znanym z innych źródeł. Green przeżywał silne i częste stany lękowe, np. lęk przed śmiercią, ujawniał wzmożone poczucie winy, postawę zależności od matki, zmniejszone poczucie bezpieczeństwa. Lękał się związków z ludźmi, był samotnikiem, uciekał od polityki, problemów społecznych, zajmując się przeszłością, sztuką, twórczym wysiłkiem. Te właściwości psychiczne znalazły swój wyraz w twórczości poprzez selekcję tematyki, w działaniach, przeżyciach i wzajemnych związkach postaci i charakterystycznych zakończeniach utworów.

Pracą opartą o podobne założenia i niektóre techniki analizy są moje badania nad osobowością Słowackiego (23). Psychologiczna analiza utworów dramatycznych jest oparta na kluczach metod projekcyjnych T. A. T., Rorschacha i Wartegga. Przedmiotem analizy jest charakter głównych postaci, przeżycia, działania oraz tematyka utworów dramatycznych. Interpretacja informacji opiera się na teorii osobowości Murray'a, na pracach z psychologii rozwojowej i elektrycznych ujęciach psychologii klinicznej. Ustalono zbieżność obrazu osobowości Słowackiego uzyskanego z psychologicznej analizy z obrazem znanym z pracy Bychowskiego (studium psychoanalityczne) i z obrazami trzech współczesnych biografii Słowackiego.

Zastosowanie teorii projekcji do psychologicznej analizy działalności twórczej przynosi liczne korzyści. Umożliwia badanie osobowości pisarza w oparciu o samą twórczość, bez uciekania się do analizy biografii, wspomnień, dokumentów. Ma to znaczenie metodyczne (jedno źródło informacji traktowane jako samodzielne), zwłaszcza w tych wypadkach, kiedy po pisarzu za-

chowała się tylko twórczość i brak innych źródeł informacji o jego osobowości. Przez stosowanie określonych reguł psychologicznej interpretacji wytworów działalności pisarza unika się dowolności i wieloznaczności pojęć psychologicznych — częściej w pracach historyków literatury i krytyków literackich.

Niech za przykład posłuży tu używanie wieloznacznych wyrazów przez znakomitego historyka literatury Kleinera, który dopatruje się w osobowości Słowackiego „neurasteniczności”, „nerwowości”, „roztroju psychicznego”.⁴

Zastosowanie technik projekcyjnych umożliwia badanie różnych elementów struktury osobowości, a zastosowanie kilku kluczy różnych metod dostarcza informacji o całej strukturze i mechanizmach osobowości. Przy korzystaniu z informacji, jakich dostarcza stosowanie technik projekcyjnych można stosować dowolnie wybrane schematy interpretacyjne, a nawet interpretować uzyskany materiał w oparciu o kilka różnych teorii osobowości, tak, jak to się niekiedy praktykuje w psychologii klinicznej.

Stosowanie technik projekcyjnych wymaga jednak ostrożności. Przy dużym podobieństwie wytworu działalności twórczej do zapisu badania testem projekcyjnym są znaczne różnice. Różnice te uniemożliwiają zastosowanie wszystkich używanych w danym teście sposobów analizy materiału. Tak na przykład, interpretując utwór literacki w oparciu o test Rorschacha czy Wartegga można się oprzeć na ogólnych regułach dotyczących interpretacji treści, bez opracowania formalnej struktury, ilości wypowiedzi, stosunków liczbowych, opracowania wyjściowego bodźca. Dlatego dla uzyskania większego stopnia prawdopodobieństwa dobrze jest stosować klucze kilku metod projekcyjnych do tego samego materiału. Trzeba sobie także zdawać sprawę z tego, że informacje uzyskane ze stosowania technik projekcyjnych dotyczą najczęściej cech i mechanizmów osobowości w większości wypadków nieświadomych, takich, z których badana osoba nie zdaje sobie sprawy.

⁴ Kleiner J.: Juliusz Słowacki, 1947, Poligrafika, str. 87, 93—94, 99, 123.

Cechy te rzadko znajdują swój wyraz w zewnętrznym zachowaniu, a ujawniają się w symbolicznej formie w twórczości. Istnieje jeszcze jedno niebezpieczeństwo. Stosowanie technik projekcyjnych jest dobrą okazją do wyzwiania własnych projekcji, do dostrzegania w interpretowanym materiale własnych skłonności, postaw, uczuć lub tego, co wiadomo o osobowości badanego z innych źródeł. Przeciwdziałać temu można przez ścisłe stosowanie się do reguł interpretacji i przyjmowanie tego, co bezpośrednio z nich wynika. Mimo tych niebezpieczeństw stosowanie technik projekcyjnych do analizy wytworu działalności twórczej pisarza jest w metodyce badań istotnym krokiem naprzód. Umożliwia poznanie nie tylko osobowości artysty, ale i głębszych związków życia psychicznego z wytworem działającego człowieka.

Bibliografia

1. Anzieu D.: *Les Méthodes Projectives*, Paris, 1960.
2. Mc Albrecht: *Psychological Motives in the Fiction of Julian Green*, *Jr. Personality*, 1947—48, 16, 278—303.
3. Bergler E.: *The Writer a. Psychoanalysis*, N. York, 1950.
4. Biedma C. J., D. Alfonso G. P.: *Die Sprache der Zeichnung*, Huber, Bern, 1959.
5. Bohm E.: *Lehrbuch der Porschach — Psychodiagnostik*, Huber, Bern, 1951.
6. Blum G. S.: *Psychoanalytic Theories of Personality*, Mc Graw Hill, N. Y., 1964.
7. Bychowski: *Słowacki i Jego dusza, Studium Psychoanalityczne*, Lwów, 1930.
8. Mc Curdy H. G.: *A Mathematical Aspekt of Fictional Literature Pertinent to Mc Dougall's Theory of Hierarchy of Sentiments*, *Jr. Personality*, 1948—49, 17, 75—82.
9. Mc Curdy H. G.: *Literature and Personality, Analysis of the Novels of D. H. Lawrence*, repr. from *Character and Personality*, vol. VIII, 3, 1940.
10. Mc Curdy H. G.: *A study of the novels of C. H. and E. Bronté as an expression of their personalities*, *Jr. Personality*, 1947, 16, 109—152.
11. Cashden S., Welsh G. S.: *Personality correlates of creative potential in talented high school students*, *Jr. Proj. Techniques*, 1966, 34, 3, 445—455.

12. Frank L. K.: Projective methods for the study of personality, *Jr. Psychol.*, 1939, 8, 389—413.
13. Horrocks J. E.: Assessment of behaviour, Merrill, Columbus, 1965, II.
14. Jakab J.: Zeichnungen u. Gemälde der Geisterskranken, Ihre Psychiatische u. Künstlerische Analyse, Ung., Akad. der Wiss, 1956.
15. Jackson Ph. N., Messik S.: The person, the product, and the response conceptual problems in the assesment of creativity, *Jr. Proj. Techniques*, 1965, 33, 3, 309—329.
16. Kreutz M.: Metody współczesnej psychologii, Warszawa, 1962.
17. Margoshes A., Litt S.: Projective imagery in Shakespeare, *Jr. Proj. Techniques*, 1966, 30, 3, 290—292.
18. Mielczarska W.: Charakterystyka dziecka na podstawie jego twórczości, *Kw. Psychol.*, 1948, XV, 43—68.
19. Murray G.: Thematic Apperception Test, Cambridge (Mass), U. S. A., 1943.
20. Murray G.: Explorations in Personality, N. York, 1953, V.
21. Nunnally I. C.: Test and measurements, Mc Graw-Hill, N. Y., 1959.
22. Roe A.: Artists and Their Work, *Jr. Personality*, 1946—47, 7, 1—40.
23. Siek S.: Psychologiczna analiza twórczości jako metoda badania osobowości pisarza, *Stud. Phil, Chr.*, 1967, 2.
24. Wolowitz H. M., Sharkey C.: Power in the T. A. T. stories of paranoid schizophrenic males, *Jr. Proj. Techniques*, 1966, 30, 6, 591—596.

THE USE PROJECTIVE TECHNIQUES AS A METHOD OF ANALYSIS OF WRITERS PRODUCT OF THE CREATIVE ACTIVITY

The purpose of this paper is to discuss the basis of projective techniques and some investigations using these methods in explorations of writers personality. Theoretical basis of the projective techniques are the hypothesis and statements Gestalt-psychology and psychoanalysis.

To the analysis of the writers product of creative activity are the methods of Rorschach, Wartegg, T. A. T. especially available.

There are many authors using the projective techniques as a method of explorations of the writers personality, for instance: Mc Albrecht, Mc Curdy, Bergler, Bychowski, Margoshes, Siek, Wolowitz.

The use of the projective techniques make possible to search the deeper connections between the product of the creative activity and the writers personality and to take a diagnosis of the writers personality on the basis one source of information only — on the product of the creative activity.